

УДК 343.148

К.А. САДЧІКОВА, Одеський державний університет внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ПРИ СКЛАДАННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ

Ключові слова: закінчення досудового розслідування, обвинувальний акт, оцінка висновку експерта

Як свідчить слідча практика, серйозні недоліки, відступи від норм закону, спрощення при складанні обвинувального акту багато де в чому пояснюються відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій, розроблених на основі узагальнення практики застосування норм, що регулюють зміст і структуру такого процесуального документу. Тому доцільно розглянути одне із найбільш важливих, на нашу думку, питань, що стосується використання результатів дослідження експерта в ході складання обвинувального акту.

Проблеми завершення досудового розслідування з складанням обвинувального акту досліджувалися багатьма вченими, фахівцями в теорії кримінального процесу, зокрема у роботах: Ю.О. Грішина, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, С.П. Єфимичева, Р.В. Жогина, В.С. Зеленецького, Т.В. Каткової, Г.К. Кожевнікова, В.З. Лукашевича, В.Т. Маляренка, З.Д. Смітєнко, П.В. Шумського, та інших процесуалістів. Крім того, подібні питання розглядалися у дисертаційних дослідженнях В.М. Ревака («Форми використання спеціальних пізнань у досудових стадіях», 2006 р.) та В.В. Семенова («Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)», 2006 р.). С.П. Лапта («Правові та наукові основи використання експертиз при розслідуванні злочинів», 2006 р.), О.О. Торбаса («Форми закінчення досудового розслідування за КПК України 2012 р). Але згадані роботи не в повній мірі розв'язують комплекс проблем, який виникає саме при використанні результатів застосування спеці-

альних знань при складанні обвинувального акту. Тому метою цієї статті є отримання наукових результатів щодо особливості використання результатів висновку експерта при складанні обвинувального акту.

Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акту являє сукупність процесуальних дій і рішень слідчого із залученням інших учасників кримінального провадження, проведених у встановленому законом порядку, направлених на остаточну перевірку матеріалів зібраних стороною обвинувачення з метою визначення всебічності, повноти й неупередженості проведеного розслідування і формулювання в обвинувальному акті обґрунтованих висновків [1, с.23].

Обвинувальний акт, як і будь-який інший процесуальний документ, повинен відповідати певним вимогам, які висуваються до нього кримінальним процесуальним законодавством. Ці вимоги, крім ст.291 КПК, також містяться у ст.110 КПК, які також висуваються абсолютно до усіх процесуальних рішень та мають загальний характер [2].

Приймаючи рішення про закінчення досудового розслідування, слідчий зобов'язаний також перевірити, чи дотримані всі вимоги кримінального процесуального закону, що регламентує провадження досудового розслідування; чи дотримана процесуальна форма слідчих (розшукових) дій та прийнятих рішень слідчим чи прокурором. Перевірка дотримання правил процесуального закріплення будь-якого доказу має важливе значення.

Процесуальне значення обвинувального акту полягає в тому, що він встановлює межі подальшого судового розгляду, стосовно особи (осіб), яким оголошено про підозру. Як завершальний процесуальний документ досудового розслідування, обвинувальний акт має ряд особливостей, які відрізняють його від інших процесуальних рішень, якими завершується кримінальне провадження (постанов про закриття справи за реабілітуючими, нереабілітуючими підставами, про направлення матеріалів до суду для застосування примусових заходів медичного характеру) як за фор-

мою так і за своїм функціональним призначенням.

Обвинувальний акт є особливо відповідальним актом досудового розслідування [3], оскільки в ньому слідчий, прокурор зобов'язані чітко обґрунтувати і мотивувати свій висновок про необхідність притягнення особи до кримінальної відповідальності. Цей документ повинен виражати не просто думку сторони обвинувачення про винність особи, але й їх внутрішнє переконання як результат оцінки зібраних у матеріалах кримінального провадження доказів.

Законність обвинувального акту означає, що він відповідає вимогам кримінального процесуального закону, який визначає: фактичні і юридичні підстави його складання; належних осіб, у компетенцію яких входить складання цього документу; його форму та зміст. Крім того, обвинувальний акт визначається також відповідністю його приписами матеріального права. Так, кримінально-правова кваліфікація повинна точно відповідати нормі яка містить ознаки злочину, під які підпадають дії підозрюваного. Перш за все, правильність кваліфікації дій підозрюваного залежить від достовірності та належності встановлених обставин, передбачених ст.91 КПК України [4], і належної їх кримінально-правової оцінки, в ході якої слідчий, прокурор повинні керуватися поняттями і правилами, закріпленими в нормах Кримінального кодексу.

Обґрунтованість обвинувального акту полягає в тому, що слідчий в зазначеному документі повинен викласти дані, у силу яких він надає їм статус доказової інформації. Тому, обвинувальний акт не може ґрунтуватися на припущеннях, і не може зводити лише посиленнями на джерела доказів.

Відповідно п.5 ч.2 ст.291 КПК обвинувальний акт має містити відомості стосовно викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, які слідчий чи прокурор вважають встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиленнями на положення закону і статті (частини

статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Зазначені відомості викладаються в описовій частині обвинувального акту, яка на наш погляд, є найбільш складною.

Зазначаючи елементи, з яких складається описова частина, закон не дає їхнього вичерпаного переліку і не визначає порядку та послідовності викладу, оскільки передбачити всі модифікації викладення цих матеріалів у законі неможливо. Слід зазначити, що складання обвинувального акту значною мірою є творчим процесом, і вимагає від слідчого високої загальної і професійної культури. Від його вміння послідовно викласти обставини події і доказовий матеріал, логічно описати вчинене діяння, залежить переконливість цього акту.

Проаналізувавши спеціальні літературні джерела, представляється, що найбільш істотними елементами описової частини обвинувального акту є: 1) виклад обставин кримінальної події, які було встановлено в ході розслідування (місце, час, способи, мотиви, цілі і наслідки кримінального правопорушення); 2) аналіз доказів, зібраних у ході розслідування; 3) показання підозрюваних по суті підозри; 4) наведені ними доводи і результати їх перевірки; наявність обставин що пом'якшують чи обтяжують відповідальність [5, с.220].

«По кожній справі в описовій частині обвинувального висновку, – відзначають М.В. Жогін і Ф.М. Фаткулін, – повинна міститися конкретна відповідь на запитання про те, які злочинні дії і ким вчинені, з яких епізодів полягає кожний злочин, які злочинні дії вчинені кожним з обвинувачених, і яка ступінь винності кожного з них» [6, с.31].

Слід звернути увагу, що на зміст обвинувального акту за численними матеріалами кримінальних проваджень, досить значний вплив мають результати експертних досліджень проведених в ході розгляду обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Так, для спростування показань підозрюваного, який стверджує, що кров, виявлена на

його одязі, є кров'ю тварини, приводиться висновок судово-цитологічна експертиза відповідно до якої на одязі підозрюваного виявлена кров людини і по своїй груповій належності збігається із кров'ю потерпілого. Почеркознавча експертиза встановила, що підпис на накладній про одержання того або іншого товару виконаний підозрюваним, що спростовує показання останнього про належність йому підписів. Ці данні можуть бути використані як докази, що підтверджують висновки слідчого про причетність підозрюваного до вчиненого злочину. Звичайно для цього, слідчий має привести положення з висновку експерта, на підтвердження свого обґрунтування підозри.

Ми вважаємо, що місце викладу в описовій частині обвинувального акту суті експертизи або мотивів, за якими слідчий вважає висновок експерта необґрунтованим, залежить від характеру обставин, у зв'язку з якими приводиться висновок експерта. Приймаючи до уваги обставину, що висновок експерта приводиться для підтвердження або ж спростування фактів, які були предметом розслідування, він може бути наведений у будь-якому місці описової частини обвинувального акту, як при висвітленні обставин, пов'язаних з фактичною стороною обставин провадження, так і в ході аналізу при спростуванні неправдивих показань підозрюваного.

Пленум Верховного Суду України у постанові № 8 від 30.05.1997 р. звернув увагу судів, що при дослідженні результатів діяльності експерта суди повинні виходити з твердження, стосовно якого висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці і оцінці за внутрішнім переконанням суду.

Суди не мають права приймати рішення без проведення експертизи, якщо за законом призначення останньої є обов'язковим. Результати оцінки висновку повинні знайти повне відображення у вирокі. Суд зобов'язаний зазначити, які факти встановлені висновком експерта, а не обмежуватися лише посиланням на його висновок.

Якщо у результаті оцінки висновку експерта слідчий не погоджується з ним, однак він не вважає за необхідне призначити нову експертизу, або ж у разі незгоди з результатами повторного дослідження, слідчий повинен в обвинувальному акті зазначити своє відношення до проведеного дослідження із зауваженням, чому він вважає неможливим використовувати його для обґрунтування підозри.

Аналогічним чином слідчий має діяти і при наявності розбіжностей між висновками експертів, які приймали участь в одному чи різних експертних дослідженнях. Відповідно до ст.244 КПК, експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Останні мають право залучати експерта за клопотанням до слідчого судді, та самостійно на договірних умовах, у тому числі і у випадках обов'язкового призначення експертизи.

Не виключається можливість, що під час кримінального провадження в якості доказу може бути надано одночасно два висновки, які виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту, і вони можуть містити різні за змістом значення.

Поряд із тим, у разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею слід мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути поставлені й інші питання, які на думку представників захисту, мають значення для кримінального провадження і стосуються об'єкту дослідження та не вирішувались під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи.

Слід зазначити, що під час оцінки двох висновків з аналогічних питань, складених різними експертами, та у разі суттєвого розходження їх змісту, питання застосованих експертом методів матиме вирішальне значення для врахування та покладення результатів експертизи в основу остаточного рішення. Усунути можливі протиріччя можливо в

ході допиту експерта, або незалежного спеціаліста.

Відхиляючи висновок експерта, слідчий повинен обґрунтувати своє мотивування такими доказами, які були б переконливими і ясними для суду. При включенні в список осіб, які підлягають виклику в зал судового засідання експертів потрібно виходити з істинності їх висновків. Якщо висновок експерта не має значення ні для обвинувачення, ні для захисту (наприклад, експертиза не змогла визначити групову належність крові), то включати експерта в список осіб, які підлягають виклику до суду, не доцільно. Однак у складних і спірних випадках, при наявності розбіжностей між висновками окремих експертів, а також тоді, коли висновки експерта можуть бути оскаржені стороною обвинувачення або потерпілим, їх слід включати в список.

Слід зазначити, що основними видами експертизи, яка проводиться у кримінальному провадженні та висновки яких використовуються при складанні обвинувального акту, є:

1. Криміналістична експертиза – лабораторне дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності. Її об'єктами можуть бути тексти документів та підписи на них, відбитки печаток і штампів, сліди рук, ніг, знарядь злочину та інструментів, транспортних засобів, зброї, боєприпаси тощо. Залежно від об'єктів дослідження криміналістичні експертизи поділяються на почеркознавчу, техніко-криміналістичну експертизу документів, траєктричну, судово-балістичну фототехнічну, портретну та ін.

2. Судово-медичні експертизи: поділяються на експертизи трупа, живих осіб та речових доказів. Їх завдання полягає у встановленні причини смерті, характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, визначенні групової належності й походженні різних виділень організму людини та вирішенні інших питань, що вимагають застосування судово-медичних знань [7].

Останнім часом починає широко застосовуватися такий вид судово-психологічної експертизи, як судово-психологічна експертиза злочинного угруповання для виявлення лідера в організованій злочинній групі і місця в її структурі інших членів групи [8]. Основними питанням судово-психологічної експертизи злочинної групи є: визначення конкретної ролі кожного учасника у злочинних епізодах, в особливості у вбивствах, вчинених членами злочинної групи спільно; ступінь впливу групи на окремого учасника; типові форми взаємодії між членами групи, як при вчиненні злочинів, так й у процесі розслідування; встановлення лідерів-організаторів [9, с.424].

При обґрунтуванні положень обвинувального акту в частині встановлення рівня загального розвитку неповнолітнього, ступеню його розумової відсталості та для з'ясування питання, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою він міг керувати ними, можуть бути використані висновки проведеної судово-психіатричної, психологічної або комплексної психологічно-психіатричної експертизи.

На дану обставину звернув увагу і Пленум Верховного Суду України в постанові № 6 від 30.05.2008 р., відповідно до якої під викладенням в обвинувальному висновку доказів, що підтверджують обвинувачення, та доказів, отриманих у результаті перевірки доводів обвинувачених на свій захист, розуміється посилення не тільки на джерела доказів, але й наведення короткого їх змісту [10].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що використання даних, одержаних в результаті проведення експертних досліджень при складанні обвинувального акту є необхідною умовою обґрунтованості цього документу, має велике значення для встановлення об'єктивної істини, та додержання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калмыков Ю. Н. Обвинительное заключение в советском уголовном процессе /

Ю. Н. Калмыков, В. А. Стрёмовский ; отв. ред. Д. Г. Орданьян ; МВД СССР. Дорожный отдел милиции на Северокавказской железной дороге. – Ростов на Дону, 1970. – 155 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.

3. Гришин Ю. О. Закінчення досудового слідства зі складання обвинувального акта : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Гришин Ю. О. – Х., 2000. – 19 с.

4. Калугін В. Ю. Встановлення об'єктивної істини як передумова закінчення досудового слідства / Калугін В. Ю. // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 4. – С. 139–141.

5. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори / Михеєнко М. М. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 624 с.

6. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предва-

рительное следствие в советском уголовном процессе / Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. – М. : Юрид. лит., 1965. – 367 с.

7. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

8. Шипшин С. С. Судебно-психологическая экспертиза: теоретические аспекты / Шипшин С. С. // Теория і практика судової експертизи і криміналістики : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : Право, 2002. – Вип. 2. – С. 540.

9. Бандурка А. М. Юридическая психология : учебник / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 596 с.

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справу судах першої інстанції» : від 30.05.2008 р., № 6.

Садчикова К. А. Значення висновку експерта при складанні обвинувального акту / К. А. Садчикова // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 244–248 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_44.pdf

Досліджено актуальну для юридичної теорії й практики проблему щодо значення обвинувального акту в кримінальному провадженні, питання призначення сторонами кримінального провадження експертиз, особливості оцінки висновків експерта і використання їх в ході доказування, особливі види експертиз, що мають істотне значення в ході кримінального провадження, визначення ролі й місця висновку експерта при складанні обвинувального акту.

Садчикова Е.А. Значение вывода эксперта при составлении обвинительного акта

Исследована актуальная для юридической теории и практики проблема значения обвинительного акта для уголовного производства, вопросы назначения сторонами уголовного производства экспертиз, особенности их оценки и использования в ходе расследования, особые виды экспертиз, которые имеют существенное значение для уголовного производства, особенности порядка составления обвинительного акта и определение при этом роли и места вывода эксперта.

Sadchikova E.A. The Value of Expert's Decision in the Preparation of the Indictment

A relevant for legal theory and practice problem related to the value of the indictment for the criminal proceedings, especially appointment of examinations by parties of the criminal proceedings were studied. Their evaluation and use in the process of proving, specific types of expertise that are essential for the criminal proceedings, definition of the role and place of the expert's decision in the preparation of the indictment were revealed as well.